

Poticanje kreativnosti kroz pokret i ples u razrednoj nastavi

Arijana Tomić*

arijana.tomi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8939-8902>

Senka Žižanović**

senkagazibara@gmail.com; sgazibara@ffos.hr

<https://orcid.org/0000-0002-6715-6507>

Branko Bognar***

branko.bognar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8037-6555>

<https://doi.org/10.31192/np.20.2.11>

UDK: 37.015.3:159.954

793-057.874

303.423-057.874

Izvorni znanstveni rad /

Original scientific paper

Primljeno: 17. studenog 2021.

Prihvaćeno: 31. ožujka 2022.

Jedan od načina poticanja kreativnosti djece rane školske dobi jest putem pokreta i plesa, čime se zadovoljava njihova prirodna potreba za kretanjem i potiče izražavanje na drugačiji način. Pri tome se ističe kreativni ples, kao vrsta plesa koja potiče cjelovit razvoj djeteta. Imajući u vidu prednosti kreativnoga pokreta i plesa, provedeno je akcijsko istraživanje radi poticanja učenika na kretanje i kreativno izražavanje pokretom te poticanje učenika na međusobnu suradnju. Istraživanje je provedeno s 23 učenika prvoga razreda osnovne škole tijekom svibnja i lipnja 2019. godine. Rezultati istraživanja pokazali su napredak učenika u kreativnom izražavanju pokretom. Znanja koja su stekli rabili su na naučene te na samostalno osmišljene načine, istražujući mogućnosti pokreta koje im pružaju tijelo, prostor, vrijeme i energija. Istraživanje je pokazalo da su kreativan pokret i ples jedan od načina poticanja kreativnosti djeteta u školskom kontekstu, čemu je više pažnje potrebno usmjeriti u procesu suvremenog odgoja i obrazovanja.

Ključne riječi: akcijsko istraživanje, kreativni pokret, škola, učenici.

* Arijana Tomić, mag. pedagog. i engl. jezika i knjiž., Transcom Worldwide, Vukovarska c. 31, HR-31000 Osijek.

** Doc. dr. sc. Senka Žižanović, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, Lorenza Jäger 9, HR-31000 Osijek.

*** Izv. prof. dr. sc. Branko Bognar, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju, Lorenza Jäger 9, HR-31000 Osijek.

Uvod

Suvremeno društvo okarakterizirano je permanentnim promjenama na svim područjima života, što pred pojedinca stavlja zahtjeve za cjeloživotnim učenjem i usavršavanjem, stalnim rastom i razvojem. Da bi se neka osoba uspješno sučeljavala s promjenama i inovacijama suvremenoga života, za neizostavnu sastavnicu cjeloživotnoga učenja i jednu od najtraženijih sposobnosti tijekom posljednjih nekoliko desetljeća ističe se kreativnost. U fokus se počela stavlјati sredinom 20. stoljeća od kada je, potaknuto promišljanjem i istraživanjem psihologa J. P. Guilforda, postala češće istraživani fenomen.¹

Premda ne postoji jedinstveno prihvaćena definicija kreativnosti autori koji se bave tim fenomenom sve više se slažu oko toga da je ona određena dvjema značajkama: originalnošću i novošću ideja ili proizvoda te njihovom prikladnošću u nekom društvenom kontekstu.² Pri tome originalnost i novost neke ideje ili proizvoda ne mora biti općenita, već ona to može biti na osobnoj razini, što čini početnu razinu kreativnosti. Naime, postoje četiri razine kreativnosti: *mini-k* ili osobna kreativnost, *malo-k* ili svakodnevna kreativnost, *pro-k* ili profesionalna kreativnost te *veliko-k* ili kreativnost koja ima značenje na široj društvenoj razini.³ Za odgojni kontekst specifična je osobna kreativnost (*mini-k*) u kojoj djeca stvaraju ideje ili proizvode koji su novi za njih, premda ne i za njihove roditelje ili učitelje.

Škola je mjesto gdje bi svaki učenik trebao imati mogućnost isprobati svoje kreativne potencijale u različitim područjima. Da bi u tom procesu škole bile uspješne, od velike je važnosti zamjena tradicionalne nastavne metode suvremenima kojima se kreativnost ne ograničava već potiče, kao i poticanje stručnih usavršavanja nastavnika u tom pogledu.

1. Poticanje kreativnosti kroz pokret i ples

Brojni su načini kojima se učenike može činiti kreativnima, a neki od njih su: poticanje učenika na samostalno istraživanje i kritičko promišljanje, međusobna komunikacija i dopuštanje učenicima da donose odluke (demokratski stil rukovođenja razredom), osmišljavanje i provođenje onih aktivnosti koje

¹ Usp. R. POPE, *Creativity. Theory, history, practice*, Abingdon, Routledge, 2005, 19.

² Usp. J. A. PLUCKER, R. A. BEGHETTO, Why creativity is domain general, why it looks domain specific, and why the distinction does not matter, u: R. J. STERNBERG (ur.), *Creativity. From potential to realization*, Washington, APA, 2004, 153-167; R. POPE, *Creativity. Theory, history, practice*, Abingdon, Routledge, 2005, 27; R. J. STERNBERG, W. M. WILLIAMS, *How to develop student creativity*, Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 1996, 18.

³ Usp. R. A. BEGHETTO, J. C. KAUFMAN, J. BEAR, *Teaching for creativity in the common core classroom*, New York, Teachers College Press, 2015, 35.

bude kreativno razmišljanje kod učenika (npr. mentalne mape, asocijacije, igre, simulacije, projekti itd.).⁴ S obzirom na to da su učenici rane školske dobi fizički vrlo aktivni, najprirodniji način poticanja njihove kreativnosti je pokret. On pozitivno utječe na fizički, emocionalni, socijalni i kognitivni razvoj pojedinca zbog čega je izvrsna aktivnost za dječju dob.⁵ Pokret je autentičan izraz djeteta koji se najviše očituje kada je dijete slobodno i nesputano, ono tijelom često i lako izražava svoje osjećaje, iskustva, različite ideje i doživljaje.⁶ Umjetnost, a posebice pokret, njeguje razvoj djece tako da im omogućava fizičko, tj. kinestetičko pristupanje aktivnostima čime oni dolaze do novih pitanja, novih odgovora i inovativnih rješenja.⁷ Drugim riječima, pokret i ples pomažu pri razvoju dječje kreativnosti.

Danas su razvijene različite vrste plesa i brojni plesni izričaji, no nisu svi jednako primjereni djeci predškolske i rane školske dobi. Radi cjelokupnog razvoja i usmjerenosti na dijete najprimjereniji je kreativan ples u kojemu je naglasak na prirodnosti pokreta.⁸ Pri tome se ističe proces kreiranja, otkrivanja i stvaranja pokretom te njegov doprinos cjelovitom razvoju djeteta. Njeguju se osobni i spontani izrazi pokretom, a moguće ih je dalje razvijati i upotrijebiti komunikacijom i interakcijom s drugima, odnosno suradnjom u skupini. Kreativan ples oblik je umjetnosti u kojemu je naglasak na kreativnosti, rješavanju problema te na izražavanju misli i emocija.⁹ Kreativan pristup priprema učenike za proces učenja – učenici plešu koristeći igre i različite aktivnosti temeljene na elementima plesa. Aktivnosti kreativnog plesa promiču slobodu izražavanja, pomažu pri razvoju inteligencije i osvješćivanju uvjeta za kvalitetan grupni rad.

U ovom radu kreativan se ples promatra kao holistička odgojna metoda koja potiče kreativnost i suradnju, empatiju te poštivanje različitosti.¹⁰ Djeca uče o sebi, drugima i svojoj okolini te razvijaju komunikacijske, socijalne i stvaralačke vještine koje mogu iskoristiti u svom svakodnevnom životu. Kreativan pokret i ples potiču cjelovit razvoj pojedinca putem četiri temeljna elementa: tijelo, prostor, vrijeme i energija.¹¹ Učenici lakše savladavaju sadržaj iz svih područja

⁴ Usp. R. JUKIĆ, *Metodički stil i takt nastavnika kao poticaj kreativnosti učenika*, *Pedagojska istraživanja*, 7 (2010) 2, 291-303.

⁵ Usp. C. BERGSTEIN DOW, *Young children and movement. The power of creative dance*, *Young Children*, 65 (2010) 2, 30-35.

⁶ Usp. E. SLUNJSKI, *Kako djetetu pomoći da... (p)ostane kreativno i da se izražava jezikom umjetnosti*, Zagreb, Element, 2014, 68.

⁷ Usp. Bergstein Dow, *Young children and movement...*, 34.

⁸ Usp. S. STINSON, *Dance for young children. Finding the magic in movement*, Reston, The American Alliance for Health, Physical Education, Recreation, and Dance, 1988, 40.

⁹ Usp. C. J. MacDONALD, *Creative dance in elementary schools. A theoretical and practical justification*, *Canadian Journal of Education*, 16 (1991) 4, 434-441.

¹⁰ Usp. B. KROFLIČ, D. GOBEC, *Igra – gib – stvarjanje – učenje. Metodični priručnik za usmjerene stvarjalne gibno-plesne dejavnosti*, Novo mesto, Pedagoška obzorja, 1995, 13.

¹¹ Usp. Stinson, *Dance for young children...*, 71; Bergstein Dow, *Young children and movement...*, 30.

uz pomoć kreativnog plesa,¹² a svrha integracije plesa u odgoju i obrazovanju je mnogostrana: bogaćenje doživljajnih interesa, motiviranje i stimuliranje kreativnog načina izražavanja i komunikacijskih vještina te izgradnja i podupiranje entuzijazma prema kontinuiranom razvoju.¹³ Različiti značajni aspekti plesa u školskom kontekstu su probuđivanje svijesti o tijelu, što ima važnu ulogu u doživljavanju emocija (proživljavamo ih i tijelom i umom), snalaženju u prostoru i razvoju motoričkih sposobnosti. Zatim, održavanje koncentracije i fokusa, što djeca mogu iskoristiti i pri sudjelovanju u nastavnim aktivnostima u kojima teže održavaju koncentraciju.¹⁴

Različiti autori koji su se bavili kreativnim pokretom i plesom ukazali su na njegove brojne prednosti u nastavnom okruženju. Pri tome se ističe pozitivan utjecaj pokreta i plesa na razvoj kreativnosti i samopouzdanja,¹⁵ kao i na doprinos cjelovitom razvoju djeteta i pozitivnim stavovima učenika i nastavnika koji su integrirali kreativni ples u svoju nastavnu praksu.¹⁶ Ukazuje se na njegove razvojne odrednice i potrebu pridavanja veće pozornosti u okviru nastavnoga procesa, kao i na potrebu za više istraživanja ove problematike,¹⁷ što posebno dolazi do izražaja u odgojnom i obrazovnom kontekstu u Republici Hrvatskoj.

¹² Usp. V. GERŠAK, Creative movement – An opportunity for affective education, u: S. STINSON, Ch. SVENDLER NIELSEN, S.-Y. LIU (ur.), *Dance, young people and change. Proceedings of the daCi and WDA Global Dance Summit*, Taipei National University of the Arts, Taiwan, 2012, 1-10 (04.02.2019), <https://ausdance.org.au/uploads/content/publications/2012-global-summit/dance-learning-rp/creative-movement-an-opportunity-for-affective-education.pdf>.

¹³ Usp. S. H. AYOB, Creative movement for children, *Jurnal Pendidik dan Pendidikan*, 9 (1987) 54-71.

¹⁴ Usp. Stinson, *Dance for young children...*, 71.

¹⁵ Usp. Ch. FOWLER, Recognizing the role of artistic intelligences, *Music Educators Journal*, 77 (1990) 1, 24-27; Kroflič, Gobec, *Igra – gib...*, 28; K. IWAL, The contribution of arts education to children's lives, *Prospects*, 32 (2002) 4, 1-15; E. QUIN, L. FRAZER, E. REDDING, The health benefits of creative dance. Improving children's physical and psychological wellbeing, *Education and Health*, 25 (2007) 2, 31-33; European Dancehouse Network, *Empowering dance. Developing soft skills project report*, 2020, (26.11.2020), http://empowering.communicatingdance.eu/files/EmpoweringDance_Project_Report.pdf; H. PAYNE, B. COSTAS, Creative Dance as Experiential Learning in State Primary Education. The Potential Benefits for Children, *Journal of Experiential Education*, 44 (2021) 3, 277-292, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1053825920968587>.

¹⁶ Usp. MacDonald, *Creative dance in elementary schools...*, 438; Geršak, *Creative movement. An opportunity...*, 4; L. L. REDMAN, *Creative movement and dance integration. Their connection to learning third grade math concepts*, Doktorska disertacija, University of Northern Colorado, 2016. (26.08.2019), <https://digscholarship.unco.edu/theses/52>; European Dancehouse Network, *Empowering dance...*, 33.

¹⁷ Usp. Payne, Costas, *Creative dance as experiential learning...*, 286.

2. Metode istraživanja

Prema istraživanjima Svjetske zdravstvene organizacije o zdravlju i ponašanju školske djece u kojima je sudjelovala i Hrvatska, naši učenici ulaze u gornju trećinu prema tjelesnoj aktivnosti.¹⁸ Osim toga, utvrđeno je da dvije trećine učenika u dobi od osam i devet godina sudjeluje u sportskim i plesnim aktivnostima.¹⁹ Na temelju intervjua koji je na početku istraživanja proveden s učiteljom prvog razreda osnovne škole čiji su učenici sudjelovali u ovom istraživanju utvrđeno je da ona cijeni i njeguje kreativno izražavanje u svojoj praksi. Vodeći računa o tim pozitivnim preduvjetima, autori su osmislili i proveli kompleksniji program koji će učenicima prvog razreda omogućiti zadovoljavanje prirodne potrebe za kretanjem kroz kreativno izražavanje pokretom pružajući im znanja i vještine potrebne za to.

Praćenje procesa ostvarivanja i evaluacija tog programa ostvarena je akcijskim istraživanjem. Naime, akcijsko istraživanje omogućuje praktičarima informirano djelovanje i istraživanje svoje prakse.²⁰ Osim toga, ono – povezujući akciju, refleksiju, teoriju i praksu²¹ – omogućuje ostvarivanje pozitivnih promjena²² i uvođenje inovacija u odgoj i obrazovanje.²³

Polazište ovog akcijskog istraživanja bilo je da u odgovarajućim uvjetima, stjecanjem određenih znanja i vještina, svako dijete može ispuniti svoj kreativni potencijal.²⁴ Budući da je kreativnost važno poticati od najranije dobi, za istraživanje su odabrani učenici prvoga razreda osnovne škole. Sudionici istraživanja bili su učenici jednog odjela prvog razreda osnovne škole kojeg je činilo 11 učenica i 12 učenika. U istraživanje su bili uključeni kritički prijatelji s kojima je ostvarena suradnja tijekom provođenja istraživanja, učiteljica Zehra Delić, studentica Silvija Žalac, te drugi i treći autor ovog rada. Razlog što je učiteljica Zehra Delić izabrana za kritičku prijateljicu je to što je ona najbolje poznavala učenike koji su sudjelovali u akcijskom istraživanju. Studenticama Silviji Žalac i prvoj autorici Arijani Tomić su drugi i treći autor bili sumentori prilikom izrade diplomskog rada. Budući su obje provodile akcijska istraživanja, dogovoreno je da jedna drugoj budu kritičke prijateljice.

¹⁸ Usp. I. PAVIĆ ŠIMETIN i sur., *Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika*, Zagreb, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2020.

¹⁹ Usp. S. MUSIĆ MILANOVIĆ, M. LANG MOROVIĆ, M. MARKELIĆ, *Europska inicijativa praćenja debljine u djece, Hrvatska 2015./2016. (CroCOSI)*, Zagreb, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2018, 20. (16.11.2021), <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2018/05/CroCOSI-izvjesce-HR-web.pdf>.

²⁰ Usp. J. McNIFF, *Action research. Principles and practice*, Abingdon, Routledge, 2013.

²¹ Usp. H. BRADBURY, R. LEWIS, D. C. EMBURY, Education action research. With and for the next generation, u: C. A. METLER (ur.), *The Wiley handbook of action research in education*, Hoboken, John Wiley & Sons, 2019, 7-28.

²² Usp. G. E. MILLS, *Action Research. A Guide for the Teacher Researcher*, Harlow, Pearson, 2014.

²³ Usp. H. ALTRICHTER, P. POSCH, B. SOMEKH, *Teachers investigate their work. An introduction to the methods of action research*, London, Routledge, 1993.

²⁴ Usp. B. PERIĆ, Kreativnost u nastavi, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61 (2015) 1, 145-150.

Tablica 1: Ciljevi i kriteriji akcijskog istraživanja

ciljevi	kriteriji
- poticati učenike na kretanje - poticati učenike na kreativno izražavanje pokretom - poticati suradnju među učenicima	- učenici aktivno sudjeluju u plesnim aktivnostima - učenici se kreativno izražavaju pokretom - učenici pokretom izražavaju različite ideje i osjećaje - učenici međusobno surađuju i potiču se na sudjelovanje

Akcijsko istraživanje započelo je definiranjem ciljeva i kriterija istraživanja (tablica 1). Nakon toga uslijedio je pregled relevantne literature i osmišljavanje radionica čije su aktivnosti utemeljene na elementima kreativnoga plesa. Istraživanje je provedeno kroz deset radionica od kojih je svaka u fokusu imala određenu temu (tablica 2), u razdoblju od 3. svibnja do 11. lipnja 2019. godine. Prije provedbe radionica roditelji su informirani o ciljevima i načinu provedbe istraživanja te su potpisali suglasnost za sudjelovanje djece u istraživanju i snimanje nastavnih aktivnosti videokamerom.

Tablica 2: Teme i raspored radionica

	Naziv radionice	Datum provedbe
1.	Upoznajmo se kroz pokret	3. svibnja 2019.
2.	Tijelo i pokret	8. svibnja 2019.
3.	Pokret u prostoru	9. svibnja 2019.
4.	Pokretom kroz vrijeme	16. svibnja 2019.
5.	Izražavanje emocija pokretom	20. svibnja 2019.
6.	Pokret nas spaja	22. svibnja 2019.
7.	Pokret u životinjskom svijetu	28. svibnja 2019.
8.	Pokretom kroz godišnja doba	29. svibnja 2019.
9.	Kretanje u boji	4. lipnja 2019.
10.	Što smo naučili	11. lipnja 2019.

Tijekom istraživanja provedeni su sljedeći postupci prikupljanja podataka: intervjuiranje učiteljice (nakon prve i zadnje radionice), vođenje *online* dnevničkog zapisa nakon provedbe svake pojedinačne radionice, fotografiranje i snimanje videozapisa radioničkih aktivnosti, prikupljanje učeničkih likovnih radova izrađenih za vrijeme devete radionice. Na temelju prikupljenih podataka obavljene su kritičko-prijateljske rasprave nakon svake radionice na forumu sustava Moodle, a na temelju kojih je inicijalni plan bio mijenjan.

3. Rezultati i rasprava

U osam tjedana provedeno je deset tematskih radionica od kojih je svaka bila osmišljena tako da potiče kreativnost kroz elemente kreativnog pokreta i plesa. Cilj prve radionice *Upoznajmo se kroz pokret* bio je upoznati učenike kroz različite aktivnosti u kojima je pokret jedini ili jedan od načina izražavanja. Učenici su se predstavljali koristeći pokret koji ih najbolje opisuje, odgovarali su na postavljena pitanja koristeći pokret umjesto riječi te su pokretom opisivali predmete koje su pronašli u učionici. Na kraju radionice proveden je refleksivni razgovor s učenicima o provedenim aktivnostima. Prilikom provođenja prve radionice te pregledavanjem videozapisa nakon radionice, pri čemu su se promatrali učenički izrazi pokretom kroz različite aktivnosti, uočeno je da kod učenika prevladavaju imitativni pokreti. Također, uočene su poteškoće u iskorištavanju mogućnosti prostora, odnosno potencijala prostornoga kretanja kao konstitutivnog elementa kreativnoga plesa. To je potvrđeno i u drugim istraživanjima ove tematike, pri čemu se ističe da s većim skupinama djece može doći do problema smještanja u prostor, stoga je važna pomoć voditelja.²⁵ Uvodna radionica ukazala je na važnost ovoga akcijskog istraživanja jer se pokazalo da učenici nemaju iskustva s izražavanjem putem pokreta. Ono što je bilo zanimljivo vidjeti već u prvoj radionici, a odgovara kriteriju ovoga akcijskog istraživanja, *učenici međusobno surađuju i potiču se na sudjelovanje*, jest aktivnost spontano iskazana od strane učenika u kretanju kroz *vlakicić*. Kada je red došao da učenici pokažu kako plešu u grupi, jedan učenik je pokrenuo tzv. vlakicić kojeg su ostali učenici rado prihvatili. Sličan događaj opisan je u istraživanju²⁶ gdje su djeca nakon sudjelovanja u plesnom nastupu spontano stvorila krug u kojem su se zajedno kretala. Riječ je o »mi« paradigmi²⁷ koja je temelj distribuirane kreativnosti. Ta vrsta kreativnosti ne događa se samo na individualnoj razini, već kroz interakciju sudionika aktivnosti. Prilikom *učeničke refleksije* neki od komentara bili su:

»Naučila sam da kad kažemo svoje ime, možemo ga i pokazati. Naučila sam da možemo plesati zajedno ili čak i ako smo sami, dok su drugi pored tebe, možeš plesati sam kao da nikoga nema« (učenici 1.a razreda, osobna komunikacija, 3. svibnja 2019.).

U drugoj radionici *Tijelo i pokret* učenici su učili o tijelu kao jednom od četiri glavna elementa kreativnog plesa. Cilj je bio potaknuti razvoj svijesti kod učenika o dijelovima tijela koji se mogu kretati. Tijekom radionice, učenici

²⁵ Usp. Stinson, *Dance for young children...*, 41.

²⁶ Usp. M. TORZILLO, *Dancing around the edges. Dance in the primary school classroom*, doktorska disertacija, Townsville, James Cook University, 2016, <http://dx.doi.org/10.4225/28/5a9f4cb67a6cb> (17.11.2021).

²⁷ Usp. V. P. GLĂVEANU, *Distributed creativity. Thinking outside the box of the creative individual*, Heidelberg, Springer, 2014.

su pokretali različite dijelove tijela slušajući prethodno pripremljenu priču. U parovima su naizmjenično zadavali i oponašali pokrete različitim dijelovima tijela uz pomoć igračke. Dio učenika kretao se u skupinama, a dio individualno. Pokreti učenika koji su se kretali u skupinama većinom su bili slični, ako ne i jednaki, dok su pokreti učenika koji su se individualno kretali izlazili iz okvira »običnih« pokreta. Djeca kroz ples uče poštovati različitosti²⁸ te je zbog toga važno poticati različite načine kretanja, a kreativan ples je zanimljiviji kada su pristupi pokretu različiti. Druga autorica ovog teksta je u kritičko-prijateljskom komentaru istaknula da je ova aktivnost doprinijela *poticanju učenika na kreativno izražavanje pokretom*:

»Slažem se da je u ovoj aktivnosti upravo vidljivo ostvarenje cilja (akcijskog istraživanja) – kreativan izričaj pokretom (...) Zadovoljstvo mi je gledati kreativne izraze učenika kroz pokret, jasno je vidljivo da su kod zadanih dijelova tijela uz glazbu (posebice kod dijela koljena i stopala) počeli istraživati pokret i moguće načine kretanja« (S. Žižanović, osobna komunikacija, 21. svibnja 2019.).

Na kraju je proveden razgovor s učenicima nakon kojega su zaključili:

»Naučio sam da se možemo mrdati tijelom«. »Ja sam naučila dvije stvari. Da što ti učiteljica kaže, ako misliš da ti je teško, uvijek treba probati i onda uspiješ. I da se možemo kretati uz pomoć igračaka (...)« (učenici 1.a razreda, osobna komunikacija, 8. svibnja 2019.).

Dakle, u drugoj radionici učenici su osvijestili dijelove tijela kojima se mogu kretati, u čemu su im pomogli osmišljena priča te igračke koje su rabili kao rekvizite.

Treća radionica bila je *Pokret u prostoru* tijekom koje je prostor, kao element kreativnog plesa, stavljen u fokus. Cilj ove radionice bio je istražiti načine kretanja kroz prostor, uvažavajući osnovne prostorne razine i puteve. Učenici su osvijestili različite smjerove kretanja te su upoznali vlastitu *kinesferu*²⁹ i načine na koje se unutar nje mogu kretati. Osim toga, u parovima su istraživali različite puteve prolaska od jednog do drugog kraja učionice. Ova aktivnost pokazala se izrazito uspješnom realizacijom svih postavljenih kriterija akcijskoga istraživanja, o čemu svjedoči ovaj kritičko-prijateljski komentar:

»Ovu ste aktivnost izvrsno odabrali jer, uz to što ste ponovili prostorne puteve i učenici su ih primjenjivali prema vlastitom nahođenju, stavljanjem maske na oči jednom učeniku u paru potaknuli ste i razvoj povjerenja i suradnje među učenicima, što doprinosi razvoju pozitivnog razrednog ozračja« (S. Žižanović, osobna komunikacija, 26. svibnja 2019.).

²⁸ Usp. Stinson, *Dance for young children...*, 93; Kroflič, Gobec, *Igra – gib...*, 114.

²⁹ »Prostor koji možemo s istog mjesta obuhvatiti ili dokučiti ekstenzijama, fleksijama ili rotacijama trupa i udova« (usp. A. MALETIĆ, *Pokret i ples. Teorija, praksa i metodika suvremene umjetnosti pokreta*, Zagreb, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1983, 61).

Učenci su u trećoj radionici naučili koje prostorne razine postoje i pokretom prikazali kako se mogu kretati poštujući svaku od njih (niska, srednja i visoka). Budući da se na prethodnim radionicama samo razgovaralo s učenicima o aktivnostima, treći autor ovog teksta predložio je da se evaluacija prilagodi sadržaju radionice. Stoga su treću radionicu učenici evaluirali tako što su svoje znanje izrazili pokretom (postavljanjem na odgovarajuću prostornu razinu) i verbalno. Na kraju sata kreativnog plesa važno je spustiti energiju učenika da bi se opustili, razbistrili um i prisjetili se onoga što su tijekom sata naučili.³⁰ Postoje različiti načini na koje se to može postići: 1) zamoliti učenike da demonstriraju naučene pokrete; 2) osobno, kao voditelj, demonstrirati pokrete i zamoliti učenike da ih imenuju ili opišu; 3) riječima opisati pokrete dok učenici pažljivo slušaju i zamišljaju pokrete i prisjećaju se kako su se osjećali dok su ih izvodili; 4) zamoliti učenike da odrede najdraži dio sata.³¹

Sljedeća radionica, *Pokretom kroz vrijeme*, u fokusu je imala još jedan element kreativnog plesa – vrijeme. Cilj radionice bio je prikazati povezanost pokreta i vremena s naglaskom na brzinu izvođenja pokreta. Učenici su slušajući glazbu različitog tempa određivali brzinu kojom se trebaju kretati, demonstrirali su kako postupno ubrzati i usporiti pokret te su se stavili u uloge kazaljki sata i kretali se u skladu s njima (brzo – kazaljka za sekunde; umjereno – kazaljka za minute; sporo – kazaljka za sate). Do kraja radionice, osvijestili su i uspješno pokretom pokazali raspon brzina u kojima se mogu kretati: brzo, sporo i umjereno. Svojim komentarom na kraju radionice učiteljica je u ulogu kritičkoga prijatelja potvrdila da su aktivnosti kreativnoga plesa pogodne za lakše svladavanje sadržaja iz različitih područja.³²

»Aktivnosti u ovoj radionici izravno su povezane s ostvarenjem ishoda nastave Glazbene kulture vezane uz tempo, kao i nastave Prirode i društva vezane uz snalaženje u vremenu. Učenici povezuju glazbu i pokret spontano, ali sa zadatkom. Zanimljivo im je bilo glumiti kazaljke i doprinijeti radu svoje tročlane skupine. Ostvarilo se odgojno-obrazovno očekivanje iz područja Osobnog i socijalnog razvoja – Pripadanje skupini stvara osjećaj zadovoljstva« (Z. Delić, osobna komunikacija, 3. srpnja 2019.).

Cilj pete radionice *Izražavanje emocija pokretom* bio je potaknuti razvoj svijesti kod učenika o povezanosti pokreta i emocija. Nakon razgovora i demonstriranja emocija mimikom, učenici su istraživali pokrete specifične za pet osnovnih emocija (sreća, tuga, ljutnja, strah i gađenje) slušajući prikladnu glazbu za svaku od njih.

»Istraživanja su pokazala da i djeca i odrasli vole glazbu jer ona pobuđuje osjećaje (...) pomažući tako razvoju limbičkog sustava i njegovih veza s višim razinama mišljenja i pamćenja. Što se ranije djeca susretnu s glazbom, slušanjem,

³⁰ Usp. Stinson, *Dance for young children...*, 43.

³¹ Usp. isto, 44.

³² Usp. Geršak, *Creative movement...*, 8.

pjevanjem, istraživanjem glazbala i plesom, to se njihov mozak bolje razvija, pa su sposobnija osjećati te izražavati emocije na odgovoran i zdrav način.«³³

Učenici su vrlo uvjerljivo pokretima prikazali emociju: hodali su sporo i pažljivo; kretali su se zagrljeni; jedan učenik je koristio nisku prostornu razinu u kojoj se u zatvorenoj poziciji uplašeno kretao. Upravo u ovoj aktivnosti vidljiva je primjena novih spoznaja o mogućnostima kretanja te njihovo kreativno izražavanje putem prostornih razina, različitih brzina kretanja, kao i iskorištenosti prostora učionice, što je uočeno kao problem prilikom prve radionice. Osim toga, zadovoljen je kriterij koji se odnosio na *učeničko izražavanje različitih ideja i osjećaja pokretom*.

Prenošenje pažnje sa sebe na druge prilikom kretanja u paru ili grupi stvara novo pogled na pokret koji zahtijeva njegovo ponovno istraživanje.³⁴ Upravo ta spoznaja bila je u središtu šeste radionice *Pokret nas spaja*. Cilj je bio prikazati međuovisnost ljudi prilikom kretanja i važnost suradnje kroz različite aktivnosti. Na početku radionice učenici su se zapetljali koristeći vunu. Da bi se oslobodili, morali su uskladiti pokrete suradnjom i riješiti problem. Prilikom aktivnosti došlo je do poteškoća pri upotrebi vune kao rekvizita koji će zorno ukazati na međupovezanost i suradnju. Učenici su snažno omotavali vunu oko svojih prstiju, što ih je omelo u slijeđenju uputa. Stoga se može zaključiti da je ova aktivnost primjerenija učenicima starije dobi. U kritičko-prijateljskoj raspravi predložena je prilagodba ove aktivnosti:

»Smatram da je problem bila vuna koju ste koristili za povezivanje učenika. Postoji i varijanta u kojoj se učenici trebaju uhvatiti nasumce s drugim učenicima za ruke, a onda – ne razdvajajući se – trebaju se otpetljati. To bi možda bila lakša verzija« (B. Bognar, osobna komunikacija, 30. svibnja 2019).

Važnost suradnje učenici su uvidjeli prilikom kretanja u paru spojenih nogu/ruku/ramena/glava/laktova/koljena, zrcalnog oponašanja pokreta para, razgovora pokretom (»postavljanje pitanja« i »odgovaranje« na njih pokretom). Pozitivan utjecaj zrcalnog kretanja naglašen je i u drugim istraživanjima: »[Promatrač] utjelovljuje oblike i kvalitetu pokreta, stvarajući zrcalnu sliku kretanja, te se na taj način povezuje s emocionalnom i motoričkom podlogom pokreta.«³⁵

Tijekom radionice, učenici su osvijestili i vrlo uspješno demonstrirali suradnju pri kretanju, čime je postignut jedan od ciljeva akcijskoga istraživanja. S individualnog i društvenog aspekta odgoja, ples pruža mogućnosti istraživanja međusobnog odnosa osjećaja, vrijednosti i izražavanja, promiče senzibilnost u radu s drugima te razvija samopouzdanje i ponos u individualnom i grupnom

³³ C. HANNAFORD, *Pametni pokreti. Zašto ne učimo samo glavom? Gimnastika za mozak*, Lekenik, Ostvarenje, 2007, 50.

³⁴ Usp. Maletić, *Pokret i ples...*, 177.

³⁵ R. MARTINEC i dr., *Primjena psihoterapije pokretom i plesom u osoba s depresijom, Socijalna psihijatrija*, 42 (2014) 3, 145-154.

radu.³⁶ U ovoj radionici bilo je vidljivo da učenici primjenjuju znanja stečena na prethodnim radionicama (npr. neki od parova rabili su prostorne smjerove i razine dok su neki koristili statične pokrete s naglaskom na ruke, glavu itd.).

Cilj sedme radionice *Pokret u životinjskom svijetu* bio je prikazati pokret kao osnovu razvoja svih živih bića kroz primjere kretanja životinja. Tijekom radionice učenici su zamišljali da su životinje i kretali se poput njih prilikom čega su drugi učenici morali pogađati o kojoj se životinji radi; istraživali različite životinjske pokrete i pronalazili njihovu potencijalnu korist u ljudskoj svakodnevicu (npr. prolaženje kroz gužvu gmižući poput zmije). Dok su pokretom prikazivali kretanje životinja, oponašali su zvukove koje one proizvode. Slično su činili tijekom prethodnih radionica – pokret su nadopunjavali različitim zvukovima. U takvom izričaju učenika, kreativan ples se očituje kao holistička odgojna metode koja integrira verbalne i kinestetičke sposobnosti.³⁷ Učenici su svoju kreativnost iskazivali povezujući pokrete životinja s ljudskom svakodnevicom, što je u skladu s rezultatima istraživanja³⁸ koja upućuju na pozitivan utjecaj kreativnoga plesa na razvoj kreativnosti. Na kraju radionice proveden je razgovor s učenicima, a neki od njihovih komentara bili su:

»Naučila sam da se mogu kretati kao životinja i još kao neke druge životinje. Ja sam naučila, čak i ako nisi životinja, možeš se igrati poput životinje, možeš se kretati. Čak i možeš biti s prijateljem životinja i zatim raditi iste stvari i možeš se tako zabaviti« (učenici 1.a razreda, osobna komunikacija, 28. svibnja 2019. godine).

Cilj osme radionice, *Pokretom kroz godišnja doba*, bio je povezati pokret s obilježjima godišnjih doba. Učenici su slušali glazbu primjerenu za svako godišnje doba prilikom čega su se kretali na način koji to godišnje doba najbolje prikazuje, slušali su priču o godišnjim dobima čiji su sadržaj uspješno pratili pokretom. Kretali su se prostorom na različite načine: skakali su, okretali se, rukama prikazivali padanje kiše i lišća, udarali rukama po koljenima da bi proizveli zvuk kiše. Zvuk (glazba) i pokret u međudnosu su od početka djetetova života (npr. kada uspravljaju dijete majke istodobno pjevaju i kreću se u skladu s pjesmom).³⁹ U ovoj aktivnosti, ali i tijekom gotovo svih radionica, pokazalo se da je taj odnos recipročan – zvuk prati pokret. Prilikom slušanja i prikazivanja svih godišnjih doba, učenici su se kretali u različitim prostornim smjerovima i razinama. Pokretali su različite dijelove tijela, kretali se različitim brzinama te na različite načine prikazivali iste ideje (npr. neki su učenici »plivali« krećući se u niskoj razini, a neki su isto činili u srednjoj ili visokoj razini). Kako

³⁶ Usp. P. BRINSON, *Dance as education towards a national dance culture*, London, Routledge Falmer Press, 1991.

³⁷ Usp. Geršak, *Creative movement...*, 2.

³⁸ Usp. Kroflič, Gobec, *Igra – gib...*, 27; Iwai, *The contribution of arts...*, 413.

³⁹ Usp. J. PHILLIPS-SILVER, *On the meaning of movement in music, development and the brain*, *Contemporary Music Review*, 28 (2009) 3, 293-314.

je istraživanje teklo, što su učenici više iskustveno sudjelovali u radionicama, bio je vidljiv porast njihova kreativnog izražavanja pokretom, što ukazuje na zadovoljenost kriterija koji se odnose na učeničko aktivno sudjelovanje u plesnim aktivnostima te njihovo kreativno izražavanje različitih ideja i osjećaja kroz pokret. To su promatranjem i pregledavanjem videozapisa uočile i kritičke prijateljice:

»Učenici su rabili i izmjenjivali prostorne razine, lokomotorne kretnje, prostorne akcije, prostorne puteve... Vidljivo je da učenici iz radionice u radionicu napreduju u slobodi pokreta, uporabi različitih razina suradnje...« (S. Žižanović, osobna komunikacija, 14. rujna 2019.).

»Sadržaj ove radionice izravno je povezan s ostvarivanjem ishoda nastave Prirode i društva. Učenici su dovedeni u situaciju da neverbalnom komunikacijom, pokretom pokazuju što znaju o godišnjim dobima. ... Iako su imali jasne zadatke, učenici su pokazali potpunu nesputanost u pokretu i veliku različitost i mnoštvo ideja« (Z. Delić, osobna komunikacija, 3. srpnja 2019.).

Usljedi je deveta radionica *Kretanje u boji*. Cilj radionice bio je prikazati boje kao poticaj za kretanje, kreativno izražavanje i izražavanje emocija. Tijekom radionice učenici su predstavljali najdražu i najmanje dragu boju uz pomoć pokreta za koje su smatrali da ih najbolje opisuju; povezali osnovne emocije s bojama⁴⁰ i kretali se u skladu s njihovim kombinacijama (sreća-žuta; tuga-plava; ljutnja-crvena; strah-ljubičasta i gađenje-zelena). Budući da se radionicama pokušava potaknuti razvoj kreativnosti, voditeljica je učenicima naglasila da boje koje su spajali s emocijama ne moraju nužno predstavljati tu emociju, tj. da je doživljaj boja i emocija subjektivan. Na kraju radionice učenici su umočili prste u odgovarajuće boje i »plesali« po papiru da bi pokazali svoje osjećaje tijekom svake aktivnosti. U radionici su učenici na kreativne načine povezali glazbenu, likovnu i plesnu umjetnost.

Cilj posljednje radionice, *Što smo naučili?*, bio je dobivanje uvida u rezultate akcijskog istraživanja kroz iste ili slične aktivnosti koje su provedene na početku istraživanja: *Ima li razlike što se tiče kreativnosti i kompleksnosti pokreta? Jesu li učenici koristili znanje stečeno na prethodnim radionicama?* Pri tome su se pratili postavljeni kriteriji akcijskog istraživanja: učenici se kreativno izražavaju putem pokreta, pokretom izražavaju različite ideje i osjećaje, međusobno surađuju i potiču se na sudjelovanje. Rezultati provedenog akcijskog istraživanja ukazali su na ostvarenost postavljenih kriterija: obrazaca kretanja učenika, kreativnog izražaja pokretom, kao i međusobne suradnje. Učenici su se kretali kroz prostor u različitim prostornim razinama i smjerovima: neki su skakali ili koračali u ritmu, neki su puzali, a neki su cijelim tijelom legli na pod i gmizali po njemu. Rabili su različite dijelove tijela pri pokretu, a ponajviše ruke i noge. Dio učenika kretao se skupno, dio u parovima, a dio individualno. Pazili su na ritam glazbe i kretali se u skladu s njim. Učenici su odgovarali na postavljene

⁴⁰ Usp. I. ZJAKIĆ, M. MILKOVIĆ, *Psihologija boja*, Varaždin, Veleučilište u Varaždinu, 2010.

na pitanja koristeći pokret umjesto riječi te su pokretom opisivali predmete koje su odabrali iz učionice. Tijekom svih aktivnosti učenici su samostalno, bez pomoći i dodatnog poticaja voditeljice implementirali sadržaje prethodnih radionica. Izrazit napredak i primjena naučenoga u radionicama očitovala se u kompleksnosti pokreta prilikom aktivnosti *opisivanja predmeta pokretom*. Pri tome, u prvoj radionici prevladavali su imitativni pokreti, pri čemu su učenici uglavnom prelazili rukama po ploham i time pokretom opisivali oblik odabranog predmeta. U završnoj radionici učenici su slične predmete opisivali na različite načine (koristeći znanja usvojena na prethodnim radionicama), a neki su svoj predmet opisali na više načina, što nije bio slučaj na prvoj radionici (npr. valjak – učenici su se kotrljali na tlu, okretali oko svoje osi). Promatranjem učenika i analizom videozapisa, kao i razgovorom s kritičkim prijateljima te završnim intervjuom s učiteljicom, zaključeno je da su učenici u odnosu na početnu izvedbu aktivnosti vidno napredovali – koristili su sva znanja koja su stekli radionicama na različite načine: naučene i samostalno osmišljene, što ukazuje na uspješnost akcijskog istraživanja.

Zaključak

Ovo akcijsko istraživanje pokazalo je da su pokret i ples primjeren način poticanja kreativnosti učenika rane školske dobi. Osmišljene tematske radionice kojima se učenike poticalo na kretanje, kreativno izražavanje pokretom i međusobnu suradnju mogu se primijeniti u različitim školskim kontekstima, uključujući artikulaciju nastavnog procesa, stvaranje ugodne radne atmosfere u razredu, njegovanje pozitivnog ozračja kada je u pitanju interakcija sudionika nastavnog procesa i obogaćivanje društvenog konteksta škole kroz priredbe, projekte i izvannastavne aktivnosti.

Pri tome je potrebno uvažiti jedinstvenost pristupa prilagodbom aktivnosti razvojnoj dobi i iskustvima učenika, kao i pojedinim kontekstima nastavne prakse. Kroz cijeli proces istraživanja bilo je vidljivo da su učenici postupno bivali sve opušteniji, slobodniji i voljniji istraživati mogućnosti pokreta. Stoga je potrebno osigurati dovoljno vremena da bi pokret učenicima postao poznat i siguran način izražavanja. Aktivnosti kreativnog pokreta i plesa izvrsne su za ostvarivanje različitih odgojno-obrazovnih ciljeva i ishoda predmetnih i školskih kurikuluma, a moguće ih je realizirati na različite načine, kao samostalne aktivnosti ili integrirani dio nastave pojedinih školskih predmeta. Da bi se to ostvarilo i postalo dio nastavne prakse, potrebno je organizirati stručna usavršavanja da bi se učitelje osposobilo za provedbu aktivnosti kreativnog plesa. U tom pogledu ističe se i potreba za razvojem partnerstva s plesnim umjetnicima i stručnjacima u području kreativnoga plesa, kao i s plesnim školama.

Arijana Tomić* – Senka Žižanović** – Branko Bognar***

Encouraging Creativity Through Movement and Dance in Classroom Teaching

Summary

When it comes to young primary school students who have a profound need for movement, dance is a method through which that can be achieved. It encourages them to express themselves in new and different ways. The most appropriate method through which creativity could be developed is creative movement and dance. Having the advantages of creative movement and dance in mind, action research was conducted. Its aim was to encourage movement, creative expression through movement, and cooperation among students. The research was conducted during May and June of 2019. The research has revealed that the students did show growth in creativity by using the knowledge they gained in different ways exploring the possibilities of the body, space, time, and energy. The research has shown that creative movement and dance serve as a holistic method for encouraging creativity, which is why more attention should be given to movement in contemporary education.

Key words: action research, creative movement, school, students.

(*na eng. prev. Arijana Tomić*)

* Arijana Tomić, mag. educ. philol. ang. et mag. paed., Transcom Worldwide; Address: Vukovarska c. 31, HR-31000 Osijek, Croatia; E-mail: arijana.tomi@gmail.com.

** Senka Žižanović, PhD, Assis. Prof., University J. J. Strossmayer of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lorenza Jäger 9, HR-31000 Osijek, Croatia; E-mail: senkagazibara@gmail.com; sgazibara@ffos.hr.

*** Branko Bognar, PhD, Assoc. Prof., University J. J. Strossmayer of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences; Address: Lorenza Jäger 9, HR-31000 Osijek, Croatia; E-mail: branko.bognar@gmail.com.